

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 2 (43)

Заснований в 1996 році

Рівне – 2010

ББК 74.20

О - 59

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 2 (43). — Рівне: РДГУ, 2010. — 116 с.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної допомоги особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 29. 10. 2010 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2010

структура потерпає істотних змін у зв'язку з певним етапом навчання і виховання юнаків та дівчат. Для студентів першого курсу характерна відсутність необхідного рівня складності саморозуміння як системного утворення: компоненти саморозуміння утворюють окремі, не пов'язані між собою блоки. У студентів другого курсу виокремлені компоненти наявні в професійному саморозумінні, однак зв'язків між компонентами практично не спостерігається. Структура професійного саморозуміння третьокурсників істотно ускладнюється порівняно з першим курсом: велика кількість зв'язків між компонентами структури саморозуміння стає адекватнішою до вимог, які відповідають сутності вчителя. На четвертому курсі розвиваються інтеграційні процеси, хоча при цьому і знижуються кількісна презентація окремих показників. Головне новоутворення цієї соціально-вікової групи полягає у прийнятті власної траєкторії професійного розвитку, що ґрунтується на співвіднесенні свого «образу Я» та майбутніх умов життя і праці, на переоцінці в зв'язку з цим професійних цінностей і смислів педагогічної діяльності. Найсильніший вплив на рівень розвитку професійного саморозуміння мають досвід внутрішнього діалогу і система професійних ідеалів та цінностей, що розвиваються.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що в психології самосвідомості донині не існує повних, широко представлених досліджень проблеми саморозуміння. Саморозуміння визначається як осягнення людиною смислу свого існування, в результаті якого відбувається когнітивне й емоційне узгодження продуктів самосвідомості та реальності. На відміну від саморозуміння, самопізнання є складним, багаторівневим процесом, що індивідуалізований у часі і дозволяє людині одержувати нові знання про само себе, але не наділяти їх смислом, не ієрархізувати їх за цінностями. Разом з тим, розвиток саморозуміння і самопізнання має одні й ті самі стадії розвитку залежно від віку людини: вони проходять стадії від конкретності до узагальненості, від недиференційованості до диференційованості, від безпосередності до опосередкованості. Завдяки самопізнанню людина не тільки конструє уявлення про себе, але й створює основу для емоційно-ціннісного ставлення до себе. Результати інтегративної роботи в сфері самопізнання, з одного боку, і в сфері емоційно-ціннісного ставлення до себе, з іншої, об'єднуються в особливе утворення самосвідомості особистості – в її самооцінку. Самооцінка – це результат пізнання себе, чуттєво забарвлене ставлення людини до себе в різних конкретних ситуаціях і різних видах діяльності, що впливає на її поведінку, результати діяльності, взаємостосунки з оточуючими в подальшому. Виявлено зв'язок саморозуміння з багатьма особистісними утвореннями молодшої людини.

Становлення саморозуміння – складний процес, який вимагає комплексного, системного аналізу. Тому вивчення та аналіз професійного саморозуміння студентів педагогічного вузу вимагає застосування спеціальних методів та методик, які дають змогу з'ясувати рівень розвитку саморозуміння на різних етапах професійного становлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боришевский М.И. Психологические особенности самосознания подростка. – К., 1980. – 210 с.
2. Власова О.І. Педагогічна психологія: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – 400с.
3. Кайгородов Б.В. Самопонимание и его место в структуре самосознания // Мир психологии. – 1997. – № 1. – С. 129–132.
4. Коваленко А.Б. Психологія розуміння. – К., 1999. – 184 с.
5. Посацький О.В. Психологічні особливості образу власного майбутнього в ранній юності: Дис. канд. психол. наук. – К., 2005. – 186 с.
6. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 360с.

Резюме. В статье произведен анализ проблемы самопонимания будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки. Определены теоретические подходы к проблеме самопонимания. Разносторонне рассмотрена специфика развития профессионального самопонимания.

Summary. In the article the analysis of problem of self-treatment of future pedagogues is carried out in the process of professional preparation. Theoretical approaches are set to the problem of self-treatment. The specific of development of professional self-treatment.

УДК 159.923.2:37.017

Н.А. КИРИЧЕНКО

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІЛЕТВОРЕННЯ ТА ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ

Резюме. Стаття присвячується теоретичному аналізу питань, пов'язаних з категоріями „мети”, „цілетворення” та „цілепокладання”: умовам, шляхам, механізмам формування мети, особливостям досягнення поставлених цілей.

Ключові слова: мета, цілетворення, цілепокладання.

Постановка проблеми. Вся усвідомлена діяльність особистості являє собою низку досягнень певних цілей. Як відмічав О.М. Леонтьєв: „Сколько-нибудь развернутая деятельность предполагает достижение ряда конкретных целей, из числа которых некоторые связаны между собой жесткой последовательностью. Иначе говоря, деятельность обычно осуществляется некоторой совокупностью действий, подчиняющихся частным целям, которые могут выделяться из общей цели” [6]. Ціль (мета) – це не вроджений атрибут особистості, а психологічна реальність, що породжена процесом взаємодії мислення, актуальної потреби і оточуючого середовища [12].

Становлення цільових орієнтацій в різних умовах є центральним моментом у процесі формування та розвитку особистості і являє собою одну з найбільш фундаментальних проблем в психологічній науці. Як зазначає Ф.Ю. Василюк, найголовнішою проблемою в ціннісному життєвому світі є те, щоб зрозуміти, яку ціль собі поставити, заради чого діяти [2]. Незапозичена мета завжди передбачає прояв самостійності, виявлення творчих сил і тим більших, чим далі відстає вона за змістом і формою від існуючих стандартів „цільових програм”. Беззаперечно, цілі є центруючим моментом у свідомому процесі організації особистістю свого життя і діяльності, визначають позицію особистості в суспільстві та її суб'єктивну якість. Від правильної, грамотної постановки цілей залежить успішність реалізації життєвих програм особистості і відчуття

повноти та задоволення своїм життям. З іншого боку, мета та її утворення постає як дуже складне психологічне явище, що важко піддається чіткому структуруванню і теоретичному аналізу, залежить від психологічних характеристик суб'єкта діяльності і зовнішніх умов.

У вітчизняній психології розглядання процесів цілепокладання було розпочато Л.С.Виготським і С.Л. Рубінштейном та продовжено їх послідовниками та учнями (Д.Б. Богоявленська, В.В. Давидов, О.М. Леонтьєв, О.К. Тихомиров). Особлива увага приділялась відношенням „мотив-мета”, „мета-інструментарій”, „мета-результат”. Детальну розробку проблеми цілепокладання в педагогічній психології здійснили В.В. Давидов, С.Д. Максименко, Ю.Ц. Машбиць, В.В. Репкін, Ю.М. Швалб, Д.Б. Ельконін. При розгляданні мети та кола проблем, пов'язаних з нею, особливу увагу приділяли місцю цілепокладання у структурі діяльності (Л.С.Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та ін.). У зарубіжній психологічній науці перші теоретичні розробки процесів цілепокладання знаходимо в працях з рівня домагань 20-30 х рр. (Н. Netzer, С. Buhler, F. Hoppe, K. Gottshaldt).

У науковій літературі нараховують до півтори тисячі „параметрів”, що описують особистість. З них поняття „мети” постає найбільш вживаним. З іншого боку це поняття залишається найменш дослідженим. Різні автори акцентують увагу на різних аспектах цього дуже складного психологічного явища. Вже Аристотель розглядав „мету” як форму розв'язання протиріччя в співвідношенні минулого та майбутнього та свідомості людини. В подальшому цей напрямок був розвинутий класичною німецькою філософією (Фіхте, Шелінг, Кант, Гегель), у якій мета використовувалась як форма розв'язання антонімії „можливе - реальне”, „спрямоване - випадкове”, „свобода – необхідність” та ін. Особливого значення мета отримала у філософії життя та, пізніше, в екзистенціалістів (Шопенгауер, К'єркегор, Гусерль, Ясперс, Хайдегер, Камю). Іntenція постає одним з базових понять цього напрямку філософії, смислоутворюючою категорією.

Сучасне трактування поняття „мета” знаходимо у психологічному словнику під загальною редакцією А.В. Петровського і М.Г. Ярошевського, де ціль постає як „усвідомлений образ передбачуваного результату, на досягнення якого спрямована дія людини”. Як відмічено в словнику, в психології поняття ціль використовують також в наступних значеннях:

- формальний опис кінцевих ситуацій, досягнення яких прагне будь-яка система, що саморегулюється і функціонує
- передбачуваний корисний результат, що визначає цілісність і спрямованість поведінки організму

Т.С. Кириленко наголошує, що „Ціллю у людини частіше виступає те, що в даний момент відсутнє і повинно бути досягнуте за допомогою дій. Ціль нам дається уявно – в образі динамічної моделі майбутнього результату діяльності, тобто ідеально. Саме з цією моделлю зіставляються результати дій. Ціль – це суттєва ознака процесу праці, бо саме нею визначається та система рухів і дій, яка спрямована на досягнення результату” [10; 301]. Н.Є. Ревська визначає ціль як феномен випереджувачого відображення, що формується особистістю і наголошує, що складність діяльності залежить від ступеня віддалення цілі від предмету і тих засобів, якими володіє людина. „В діяльності не буде перспектив якщо ціль наближена до предмета, - пише Н.Є. Ревська. – Можна судити про примітивність людей, котрі керуються тільки близькими цілями. Якщо людина намічає далеку ціль, то ближчі цілі вона розглядає тільки як етап до досягнення головної цілі. Труднощі при цьому не лякають, а тільки стимулюють більш активну діяльність” [11]. На думку В.А. Семіченко, ціль є власне тим мотиваційно-спонукальним змістом свідомості, який конкретизує чого хоче і до чого прагне суб'єкт діяльності. Ціль є основним об'єктом уваги, заповнює короткочасну та оперативну пам'ять, є змістом мислення і визначає значну частину емоційних переживань. Автор розрізняє дві основних групи цілей:

- **об'єктивні** – ті, що визначаються суспільством, групою, обставинами життя або іншими людьми;
- **суб'єктивні** або **внутрішні** – самостійно поставлені людиною, або прийняті ззовні людиною настільки, що стали особистісно значимі [13;65].

У своїх працях С.С. Занюк так визначає поняття мета – „Це усвідомлений, запланований результат діяльності, суб'єктивний образ, модель майбутнього продукту діяльності” [4;13]. На його думку, чим складнішою є поставлена мета, тим триваліший шлях потрібно пройти її здійснення. Тому досягнення великих цілей припускає прогнозування і планування діяльності. Планування припускає висунання як кінцевої, так і проміжних цілей. Мета задає дію, дія забезпечує досягнення мети. Цілі бувають різномасштабні, великі цілі розчленовуються на більш дрібні, відповідно, велика дія є послідовністю дій більш низького порядку.

Чим диференційованішою є загальна (кінцева мета), чим більше виділено етапів та конкретних проміжних цілей, тим легше працювати. Досягнення певної проміжної мети (завершення певного етапу діяльності) створює ситуацію успіху, дає емоційний заряд, спонукає до кінцевої мети

M1 → M2 → M3 → M4 → Кінцева мета

Як стверджував О. М. Леонтьєв, розгорнута діяльність передбачає досягнення конкретних цілей у певній послідовності. Він також відмітив ряд принципово важливих методологічних положень для розуміння сутності категорії „мета”:

- цілі не є довільним винаходом суб'єкту, вони дані в об'єктивних обставинах;
- виокремлення та усвідомлення цілей являє собою не автоматичний одномоментний акт, а відносно довгий процес, що полягає в апробуванні мети дією та її предметною наповненні;
- важливою стороною процесу цілетворення є конкретизація мети і виділення умов її досягнення. Автор констатує, що суб'єктивне виокремлення цілі - насправді дуже мало вивчений процес, його важко досліджувати в експерименті, бо експериментатор, як правило, ставить вже „готову” ціль. По іншому це відбувається в реальному житті, де цілетворення постає в якості важливого моменту руху діяльності суб'єкту [6].

З.А. Сагова, досліджуючи проблеми цілетворення та цілепокладання, прийшла до висновку, що мета є продукт думки(мислення) і зокрема сама думка, що відображає ряд певних моментів:

- теперішню життєву ситуацію, що вже більш не задовольняє потреби особистості і шляхи її зміни в майбутній бажаний стан;
- майбутній бажаний стан життєвої ситуації, що, як передбачається, повинна в повній мірі задовольнити потребу;
- відстань(біологічну, часову, соціальну, економічну) між двома станами життєвої ситуації;

- шляхи переходу актуальної життєвої ситуації в майбутній бажаний стан;
- планований і очікуваний результат діяльності стосовно продукту мислення – мети;
- різноманітні наслідки (як заплановані так і непередбачені), зміни, зумовлені цілеспрямованою діяльністю особистості, що мають відношення як до неї, так і до оточуючого середовища [12].

Таким чином, проаналізувавши ряд дефініцій, що описують поняття „мета”, ми прийшли до висновку, що мета – це певна психологічна реальність, яка має ряд характеристик, а саме:

- суб'єктивність (адже у кожної людини існує тільки її властива комбінація із поставлених цілей)
- перспективність (вона завжди має відношення до майбутнього)
- ідеальність (відображає ідеальне бажане)
- динамічність (у ході життєдіяльності може змінюватись)
- значущість (важливість для суб'єкта, цінність)
- образність (постає у вигляді образу, логічної моделі)

Здійснюючи дослідження процесів цілетворення та цілепокладання в руслі життєтворчої активності особистості, ми вважаємо за доцільне запропонувати інше визначення поняття „мета”, що більш органічно поєднується з категоріями „життєвого проекту”, „життєвого шляху” особистості, постає метою-інтенцією, яка слугує орієнтиром для власного життєвого проектування. Отже, мета, на нашу думку, - це суб'єктивно значима домінанта у системі ціннісних відношень особистості, реалізація якої мобілізує усі життєві потенції суб'єкта. Особистість завжди переживає себе як проект, усвідомлює свою перспективність зазначають К.А. Абульханова, Т.Н.Березина, тому мета-цінність постає як основа саморуку в життєвому просторі, базовий елемент у вибудовуванні своєї перспективи [1].

Важливим моментом, який слід відмітити, є особливе положення процесу цілетворення та цілепокладання у структурі психологічних знань. Процедури постановки і прийняття цілей отримали в психології окремі назви. Процес постановки цілей (в діяльності, навчання, професійній підготовці) має назву цілеутворення, а процес формування внутрішніх цілей – цілепокладання. Слід врахувати, що не зважаючи на розмежування цих понять, в психологічній літературі ці терміни (а також цілеформування, конструювання цілей, цілеобґрунтування) часто використовують як синоніми. Це допустимо, якщо процедури формування глобальних і проміжних цілей здійснюються самим індивідом, який одночасно є і їхнім реалізатором. Окрім того, як стверджує Ю.М. Швалб, поняття цілепокладання постаючи в повному розумінні слова психологічним процесом, що протікає в суб'єктивно-психологічному просторі, не співпадає з жодним елементом в класифікації психічних феноменів:

- цілепокладання не є психічний процес, що знаходиться на одному рівні з сприйняттям, пам'яттю, мисленням, уявою і тд., - воно одночасно включене в кожен з цих процесів і разом з тим „використовує” їх усі;
- цілепокладання не є психічний стан, хоча суб'єктивно пошук чи визначення цілі переживається особистістю власне як стан, причому дуже часто з сильно вираженою емоційною складовою;
- цілепокладання не є індивідуально-типологічна властивість, хоча за деякими параметрами воно може бути описане як специфічна здібність;
- цілепокладання не є діяльність, будучи її компонентом, воно не описується по схемі діяльності як певна дія на протизагадання інших компонентам (наприклад, оцінці чи контролю) [13; 72]

У найбільш загальному вигляді під цілепокладанням розуміють психологічний механізм прогнозування майбутнього в динамічному образі або уявленні про можливі і бажані зміни та досягнення. Такі образи бажаного майбутнього можуть виникати як результат інших форм уявлення (репрезентацій) майбутнього в свідомості людини (передбачення, планування), однак вони зазвичай не є чинниками, що зумовлюють активність. Образ майбутнього, що виникає в процесі цілепокладання, виконує функцію безпосередньої чи пролонгованої детермінації і регуляції діяльності [13; 70]. Механізм цілепокладання не є наслідком дозрівання певних психічних процесів. Форми цілепокладання постають як феномени культури і засвоюються в процесі комунікації і живого діалогу з іншими людьми, вони інтерпсихологічні за походженням. Проте, у майбутньому цілепокладання функціонує за законами природних процесів, що не потребують постійної штучної підтримки. Виникнувши одного разу, механізм постановки цілей починає діяти по власним внутрішнім законам як природна система. Первинною формою цілепокладання постає задум – певний образ можливого майбутнього, що володіє дуже сильною емоційною складовою. У процесі становлення задуму відбувається прояснення цілого образу, смислоутворення всієї ситуації діяльності, актуалізація певних засобів дій, що закріплені культурними традиціями і соціальними нормами як можливі та найбільш ефективні, а також певні схвалені способи утілення цілей. Таким чином, на думку В.А.Семіченко цілепокладання включає в себе:

- 1 задум, як емоційно позитивно насичений образ предмету і власне себе у взаємодії з цим предметом;
- 2 смисли загальнолюдські та індивідуальні, що асоціюються із цим образом;
- 3 історично напрацьовані і онтогенетично засвоєні способи дій. [13; 73].

Іншими словами, у процесі цілепокладання варто розрізняти наявність інтенційного аспекту (що повинно бути досягнуто) та операційного (як, яким способом це може бути зроблено), останній, як правило, визначається не самою ціллю а об'єктивно-предметними умовами її досягнення. Як наслідок протікання акту цілепокладання постає особливе функціональне утворення психіки – намір – свідоме бажання завершити дію у відповідності з наміченою програмою, спрямованою на досягнення передбачуваного результату.

В онтогенезі формування мети йде в напрямку від постановки мети й утворення намірів у спільній діяльності з іншими людьми – до постановки мети перед собою. Психофізіологічною основою мети є закодований у мозку образ бажаного майбутнього, акцептор результатів дії, який регулює програму фізіологічної реалізації дії за допомогою передбачуваних команд, що інформують про відповідність досягнутого результату необхідному [15]. Онтогенетично механізм цілепокладання починає працювати приблизно у півтора – два роки, коли дитина починає специфічно капризувати (дитина вимагає вдягнути її тільки у певний одяг, відмовляється їсти і пити з будь-якого посуду, вимагаючи якусь конкретну чашку чи тарілку). В основі такої поведінки, на думку психологів, вже закладений образ бажаного майбутнього, що виконує функцію психологічного механізму регуляції поведінки, тобто є метою. Мета як образ майбутнього в своїх первинних формах постає в суб'єктивному психологічному просторі як певний образ потрібнішого майбутнього в якому існує і бажаний об'єкт чи предмет, а також і він сам. Це є дуже важливим моментом, що визначає основну властивість мети: це не

просто образ бажаного майбутнього, це сам суб'єкт цілепокладання в майбутньому. [13;72]

По мірі індивідуального розвитку цілепокладання починає займати все більш високу шаблону в системі детермінант активності. Індивідуальний рівень зрілості людини (особистої, соціальної) у більшості визначається масштабом цілей, що висуває і приймає індивід, ступінню реалізації задумів і цілей в безпосередній діяльності.

На відміну від процесу цілепокладання, процес цілеутворення являє собою різновид проектувальної діяльності і включає ряд етапів: глобальний (стратегічний), етапний (тактичний), елементарний (оперативний). Його можна уявити у вигляді досить чіткого алгоритму: формулювання глобальної цілі у вигляді кінцевого продукту (ціль першого рівня), визначення дій щодо її досягнення та відповідні підцілі щодо цих дій (цілі другого рівня), визначення дій по досягненню цих під цілей (цілі третього та четвертого рівнів). Існує ряд вимог до процесу цілеутворення:

- мета повинна бути реалістичною, досяжною і поставати в певних вимірюваних критеріях;
- мета повинна бути пов'язана із сьогоденням, враховувати минуле і орієнтувати на вирішення не тільки окремих, але і найближчих актуальних задач;
- цілі будь-яких рівнів повинні поєднуватись за змістом і значенням;
- ціль повинна бути усвідомлена і прийнята особистістю (для чого потрібно досягнення цієї цілі, що це дасть людині і що це дасть іншим людям);
- необхідно проаналізувати актуальні цілі, що постають із різних систем життєдіяльності, визначити серед них головні і другорядні, утворити певну ієрархію;
- виокремлення конкретної цілі повинно супроводжуватись усвідомленням способів її досягнення (того, якими засобами потрібно скористатися, яким чином ці засоби реалізувати в конкретних умовах) і наявних у людини можливостей (здібностей, особистісних якостей);
- перед тим, як приступити до процесу досягнення цілі, потрібно здійснити прогнозування можливих труднощів і передбачити шляхи їх подолання;
- надзвичайно важливим є передбачення побічних наслідків висування і досягнення певних цілей, оскільки негативний ефект який може виникнути, часто може переключити позитивний результат;
- на всіх етапах досягнення цілі необхідна наявність оперативної інформації про хід процесу(самоконтроль): наскільки виконання дій відповідає поставленим цілям, наскільки ефективним є просування до цілі, чи нема необхідності передивитись і відкоректувати першопочаткову мету, якщо вона виявилась неефективною;

В експериментальному плані світло на процес формування цілі було пролито в роботах присвячених рівню домагань. Багато досліджень в області генетичної психології, наприклад роботи Бюлера (1931), Хетцера (1931) і Готтшальдта (1933) [16;17;18], показали нам генезис цього процесу. Відомо, що трьохрічні діти люблять малювати різні каракулі, вони просто креслять будь-які лінії і отримують від цього задоволення. Бюлер і Хетцер (1927, 1928) [16] встановили, що трьохрічні діти рідко ототожнюють свої каракулі з яким-небудь об'єктом. Якщо це трапляється, то не частіше ніж у десяти відсотках випадків, коли дитина називає свій малюнок власне після його закінчення. Було помічено, що деякі чотирьохрічні діти вже в процесі діяльності пояснюють, що буде означати їхній малюнок. Однак, серед дітей є і такі, які починають складати певний план дій, тобто дитина промовляє, що вона збирається намалювати до початку роботи. Вісімдесят відсотків п'ятирічних дітей мають попередній план до початку його виконання. У шість років так вчиняють всі діти. Отже, будь-яка діяльність високоорганізованого індивіда здійснюється на рівні пізнавальних уявлень і передбачає постановку цілей. Сучасний дослідник С.П.Ільїн, узагальнюючи напрацювання в області мотивації, виокремлює три стадії процесу утворення мети:

- 1 стадія - формування первинного (абстрактного) мотиву;
- 2 стадія - пошукова активність;
- 3 стадія - вибір конкретної цілі і оформлення наміру її досягнути.

Основою формування мети для людини постає її предметно-матеріальна, трудова діяльність, спрямована на перетворення оточуючого світу. Як зазначає Л.Д.Столяренко, діяльність – це активна взаємодія людини із середовищем, в якій вона досягає свідомо поставленої цілі, що виникла в результаті появи певної потреби, мотиву. Мотиви і цілі можуть не співпадати, тобто те, „ чому” він так робить, може не співпадати з тим, для „чого” він діє. Якщо ми маємо справу з активністю в якій відсутня усвідомлювана ціль, то тоді важко говорити про діяльність в людському розумінні слова, тут має місце імпульсивна поведінка, що зумовлюється потребами та емоціями. [14;38].

Таким чином, цілі органічно включені у структуру діяльності і утворюють невідривне базове ядро будь-якої діяльності.

Існує ряд механізмів утворення мети: перетворення отриманої вимоги в індивідуальну мету; вибір однієї з наявних вимог; перетворення мотивів у мотиви-цілі при їхньому усвідомленні; перетворення побічних результатів дії у мету; перетворення неусвідомлених передбачень у мету; виділення проміжних цілей; перехід від попередніх цілей до остаточної; утворення ієрархії та часової послідовності цілей [15].

Висновки. Мета як психологічна категорія вперше постала як об'єкт дослідження в працях О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, присвячених теорії діяльності (20р ХХ ст). У зарубіжній психологічній науці перші теоретичні розробки знаходимо у працях з рівня домагань (Н. Хетцер, С. Бюлер, К. Готтшальдт.) 20-30 років ХХ ст..

Мета являє собою складну психологічну реальність, що займає особливе положення в структурі психологічних знань: вона не попадає під визначення жодного психологічного процесу і разом з тим включає їх усі себе. Мета органічно включена в структуру діяльності та тісно переплетена з мотиваційними компонентами. У загальному вигляді мета постає як продукт мислення, випереджаючий образ, бажане майбутнє і, як зазначає В.А.Семіченко, що дуже важливо, - це сам суб'єкт у майбутньому. Фізіологічною основою мети постає закодований у мозку образ бажаного, що активізує діяльність людини. Прийнято розрізняти такі категорії як „ цілеутворення” – різновид проектувальної діяльності, та „цілепокладання” – психологічний механізм проектування майбутнього. Проте, вони можуть суміщатись, якщо усі операційні етапи виконує сам суб'єкт.

Вивчення механізмів засвоєння людиною поставлених перед нею цілей (тобто об'єктивних) та продукування власних (суб'єктивних) утворює цілу особливу групу психологічних проблем, що представляють науковий інтерес для досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова К.А., Березина Т.Н. Время личности и время жизни. СПб., 2001.

2. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций. Изд. МГУ, М., 1984. - 200 с.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб, 2000.
4. Занюк С.С. Психология мотивации: Теория и практика мотивирования. Мотивационный тренинг. – Киев, 2001.
5. Занюк С.С. Психология мотивации: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., Политиздат. 1975
7. Малкина-Пых И.Г. Справочник практического психолога. – М.: Из-во Эксмо, 2006. – 784 с.
8. Психологічний словник. За ред. Войтка В.І. – К.: Вид-во „Вища школа”, 1982. – 215 с.
9. Основы психологии: Пособие за заг. ред. Киричука О.В., Роменця В.А. – Вид. 5-те, стереотип. – К.: Либідь, 2002. – 632.
10. Ревская Н.Е. Психология и педагогика: Краткий конспект курса лекций. - С-Пб.: ООО «Издательство «Альфа»», 2001. - 304 с.
11. Сагова З.А. Целевые ориентации в жизненных планах студентов вуза. Диссертация канд.психол. наук. Ставрополь, 2004 г. 157 ст.
12. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы)- К.: Миллениум, 2004. – 521 с.)
13. Столяренко Л.Д. Основы психологии. 12-е изд. Учебное пособие/ Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 672 с. (Высшее образование.)
14. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2005.- 640 с.
15. Bühler C., Hetzer H. Das erste Verständnis von Ausdruck im ersten Lebensjahr. Z. Psychol., 1928, 107, 50-61.
16. Gottschaldt K. Der Aufbau des kindlichen Handelns (Beiheft 68 zur Zeitschrift für angewandte Psychologie). Leipzig, J. A. Barth, 1933.

Резюме. Стаття присвячена теоретичному аналізу питань, пов'язаних з категоріями «цели», «целюбразовання», «целюполагання»: умовам, шляхам і механізмам формування цілей, особливостям досягнення поставлених цілей; пропонуються спеціальні вправи для оптимізації процесу осознання і реалізації поставлених цілей.

Summary. The article is devoted to theoretical analysis of issues related to the categories of "objective", "tsiletvorenniya" and "goal setting": the conditions, approaches, mechanisms of goal characteristics achieve their goals.

УДК 159.923.2 : 316.663

Н.В.КОРЧАКОВА

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НА ФОРМУВАННЯ РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ У СФЕРІ БАТЬКІВСТВА

Резюме. Стаття присвячена аналізу впливу фактору андрогінності на розвиток батьківської сфери як особливого конструкту індивідуальної психіки чоловіка, що визначає ефективність реалізації ним нової соціальної ролі та обумовлює інтенсивні зміни у структурах самоідентифікації.

Ключові слова: батьківство, батьківська сфера, маскуліність, фемінність, андрогінність, ідентифікація, чоловічі соціальні ролі, рольова поведінка, партнерські пологи.

Однією з важливих ліній формування ідентичності чоловіка є виникнення і розвиток у структурах індивідуальної психіки особливого конструкту – батьківської сфери. Народження дитини докорінно змінює не лише світосприйняття але й усвідомлення чоловіком своїх якостей, сутностей, ролей та цінностей. Батьківська сфера стала предметом наукового вивчення порівняно недавно. У психологічній науці здійснена спроба проаналізувати сутність даного явища, його детермінацію, структуру та закономірності формування. [3,4]

В даний час у психологічній науці викристалізувалися дві лінії вивчення даного феномену, які різняться точкою первинного відліку. Більшість робіт спрямовані на аналіз ролі батька у вихованні дитини, його впливу на формування статевої ідентичності, рис характеру, ціннісної та мотиваційної сфери. Особлива увага зосереджується на ситуаціях соціальної депривації, зумовленої розлукою з батьком чи повною його відсутністю. Друга лінія аналізу батьківства спрямована на вивчення внутрішнього світу особистості, яка входить у нову соціальну роль батька. [1]

Саме в напрямку розробки цієї лінії спрямований і наш пошук. Метою даного повідомлення є вивчення впливу особистісних характеристик на формування рольової поведінки у сфері батьківства. Дослідження проводилося на юнацькій вибірці (M=18,5) загальна кількість респондентів 42 особи чоловічої статі. У дослідженні використовувався опитувальник С.Бем, спрямований на діагностику андрогінності та метод гіпотетичних ситуацій. [5]

На початковому етапі дослідження ми зосередили увагу на виокремленні особистісних характеристик, які суттєвим чином можуть впливати на розвиток батьківської сфери. Виконаний аналітичний огляд та пілотажне дослідження дозволили робити припущення, що значущою характеристикою у даному контексті є показник маскуліності - фемінності. Як відомо, вивчення цього феномену пройшло декілька етапів становлення: від панування альтернативної теорії, яка трактувала маскуліність - фемінність як полярні приписи статево-рольової поведінки; через дихотомічну концепцію, що визнавала можливість поєднання цих протилежних характеристик в одній особистості; до андрогінної теорії С.Бем. Згідно останньої, маскуліність та фемінність є двома незалежними конструктами. У залежності від особливостей їх поєднання автор виокремлює декілька типів статево-рольової поведінки – андрогінний (високі показники як маскуліності, так і фемінності), маскуліний (високі показники маскуліності та низькі показники фемінності), фемінний (високі показники фемінності та низькі –маскуліності), недиференційований (низькі показники як маскуліності, так і фемінності). [2]

Для аналізу впливу особистісного фактору на поведінкові самовияви ми спробували виокремити ситуації, які б дозволили простежити його дію найбільш чітко. На нашу думку, такі умови виникають у ситуаціях переживання особистістю життєвих криз. Однією з них є момент народження дитини. Пологи - складний психофізіологічний процесом, який інтенсивно змінює внутрішній світ не лише жінки, але й чоловіка. В останній період у нашій соціокультурі поступово

З М І С Т

<i>Від редакції</i>	3
Ямницький В.М., Литвиненко С.А. Ігротерапія як засіб психологічної допомоги дітям і підліткам	4
Павелків Р.В. Проблема пошуку та впровадження інноваційних психолого-педагогічних технологій розвитку особистості в освітніх закладах	6
Воробійов А.М. Психологія перфекціонізму.....	9
Артемова О.І. Проблеми психологічного супроводу дезадаптованих учнів загальноосвітньої школи	12
Бабак К.В. Професійний розвиток особистості як психологічна проблема	14
Безлюдна В.І. Народження другої дитини як фактор розвитку материнської сфери	16
Бучко В.Б. Проблеми надання психологічної допомоги засудженим до позбавлення волі.....	18
Главінська О.Д. Проблема професійної самосвідомості та самоствердження у юнацькому віці.....	21
Демчук О.О. Психологічні закономірності організації професійного самовиховання майбутніх педагогів	23
Демянюк О.Б. Інтегративний підхід у контексті психологічної допомоги особистості	26
Джеджеря К.В. Цінності як смислова основа подолання особистісних комунікативних труднощів.....	28
Дружиніна І.А. До питання вивчення феномену ідентичності у сучасній психологічній науці	31
Жигайло О.О. Особливості розвитку свідомості та самосвідомості молодших школярів	34
Ілляш С.Д. Психологічні аспекти розвитку професійного саморозуміння майбутніх педагогів	36
Кириченко Н.А. Психологічні особливості цілетворення та цілепокладання	39
Корчакова Н.В. Вплив особистісних характеристик на формування рольової поведінки у сфері батьківства	43
Кравчук М.М. Проблеми впливу небезпечних ситуацій на формування життєвих перспектив підлітків з девіантною поведінкою	45
Кулаков Р.С. Мотиваційні чинники професійного самовизначення у ранньому юнацькому віці	48
Лисяк О.М. Проблема внутрішньої конфліктності ціннісно-смислової сфери особистості.....	51
Маркович О.В. Психотерапевтична роль медичної сестри при спілкуванні з пацієнтами	54
Матейко Н.М. Особливості надання психологічної допомоги школярам, які проживають на екологічно несприятливих територіях.....	57
Мельник І.Я. Просоціальна поведінка як складова соціальної компетентності.....	60
Михальчук Н.О., Івашкевич Е.З. Організаційні основи догляду за психічнохворими в умовах стаціонарного лікування	63
Назарець Л.М. Посередництво психолога у вирішенні проблеми взаємодії батьків і дітей	67
Нестерук-Володимирець О.В. Психологічний супровід профільного навчання в позашкільному закладі нового типу – палаці дітей та молоді м. Рівного	69
Ніколайчук Г.І., Ніколайчук І.О. Проблема розуміння художнього тексту студентами вищої школи	73
Павелків В.Р. Особливості психодіагностики відхильної поведінки підлітків	75
Палагнюк В.В. Теоретичні засади психологічної допомоги в процесі професійної адаптації викладача-початківця ВНЗ	77
Пивоварчук Т.О. Психологічні особливості інтенсивного розвитку комунікативних здібностей студентів у процесі вивчення іноземної мови.....	79
Рибак В.А. Психологічні засади формування самоставлення студентів з особливими потребами	82
Косарєва О.І., Рудь Г.В. Особливості прояву механізмів психологічного захисту в підлітковому віці	84
Савуляк В.О. Корпоративна культура як чинник особистісного зростання працівників організації.....	87
Садова І.І. Соціально-психологічні проблеми сімей, пов'язані з вихованням дітей з особливими потребами у контексті загальної ситуації в Україні	89
Созонюк О.С. Концептуальні засади коучингу як форми психологічної допомоги.....	92
Сторож О.В. Психологічні особливості творчої соціалізації особистості на етапі ранньої юності	95
Хомич І.С. Самовідношення у молодшому шкільному віці	98
Цуканова М.С. Соціально - психологічна допомога та реабілітація бездоглядним і безпритульним дітям у притулку	100
Чала Ю.М. Проблема розвитку особистісного досвіду психолога під час тренінгової роботи та шляхи її розв'язання	103
Череп В.Ю. Психологічний супровід молодшої сім'ї з первістком: основні напрямки	106
Шмига А.І. Недоліки організаційної культури як одна з причин професійного «вигорання», превентивні методи та шляхи подолання	108
<i>Відомості про авторів</i>	112

Наукове видання

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 2 (43)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія РВ № 540/93-Р від 03.11.2009 р.

Заснований у 1996 р.

Редактор збірника Воробйов А.М.
Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 22.10.2010 р. Підписано до друку 29.10.2010 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Обл. вид. арк. 29,14. Замовлення № 84/1 Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59   **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 2 (43). — Рівне: РДГУ, 2010. — 116 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної допомоги особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20